

CITELNOST NEPODMÍNĚNÉHO TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY Z POHLEDU JEHO VÝKONU

JIŘÍ PLEVA

Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Česká republika

Abstract in original language

Autor se v příspěvku zabývá problematikou citelnosti nepodmíněného trestu odnětí svobody, přičemž se zaměřuje především na podmínky zacházení s odsouzenými, na jejich jednotlivá práva a povinnosti stanovené zákonem o výkonu trestu odnětí svobody, které v konečném důsledku určují skutečnou přísnost trestu vězení.

Key words in original language

Trest; citelnost; výkon trestu odnětí svobody; práva a povinnosti odsouzených; podmínky zacházení.

Abstract

Author of this paper deals with the questions about severity of unconditional sentence of imprisonment, especially focuses on conditions of treatment, discretions and duties of inmates, prescribed by The Execution of Imprisonment Act, which are only able to determinate real severity of imprisonment.

Key words

Punishment; severity; execution of imprisonment; discretions and duties of inmates; conditions of treatment.

„Neznám nic, válku nevyjímaje, co lidstvu přineslo tolik utrpení jako věznice.“¹ Tento citát amerického právníka Clarence Darrowa nebyl na úvod vybrán nahodile. Nutí člověka zamyslet se nad tím, kolik utrpení a bolesti věznice lidstvu v minulosti vlastně přinesly a především kolik utrpení a bolesti v současnosti přinášejí. V našich podmínkách se o nepodmíněném trestu odnětí svobody hovoří jako o nejpřísnějším trestu, jehož je třeba dle interpretace zásad ultima ratio a subsidiarity trestní represe užívat jen v těch nejkrajnějších případech, pokud již nelze dosáhnout ochrany společnosti jinými prostředky, resp. tresty. Pokud by zůstalo jen u obecného tvrzení, zdá se, že by to v praxi nemuselo vyvolávat žádné potíže. Avšak vzhledem k tomu, že tento princip se promítnul do základních

¹ Darrow, C.: How to Pick A Jury, in: Kuklík, J.; Selternich, R.: Dějiny anglo-amerického práva, Praha: Linde Praha, a.s., 2007, 879 stran, ISBN 978-80-7201-688-4, str. 559

zásad pro ukládání trestů, kdy můžeme zmínit např. ustanovení § 55 odst. 2 trestního zákoníku, je třeba, aby ve skutečnosti každý pachatel trestného činu trest vězení jako nejpřísnější opravdu vnímal. Jestliže tomu tak není, trestní zákon dostatečně neodráží realitu společnosti, což může vést ke snižování jeho vynutitelnosti. Trestání představuje v jakékoli sociální skupině nezastupitelný prostředek kontroly dodržování právních či jiných povinností, což je nezbytným předpokladem k zachování řádu společnosti. Podstatou jakéhokoli potrestání je způsobit z pozice moci fyzickou či psychickou újmu trestanému, která spočívá v jeho donucení dělat či strpět to, co dělat a strpět nechce, příp. zdržet se toho, co by dělat chtěl. Pripustíme-li, že existují případy, kdy odsouzení chápou svůj pobyt ve vězení jako žádanou součást svého života, pak nezbyvá než konstatovat, že zákonný katalog trestů byl co do citelnosti vyčerpán a není již tedy takové pachatele čím potrestat. Tento závěr přivádí k otázce, zda je možno připustit, aby trestné činy, resp. zločiny, zůstávaly nepotrestány.

Skutečný dopad trestu odnětí svobody na odsouzeného je možno objektivizovat dvěma různými způsoby. Prvním z nich je zkoumání teorií trestání, penologických přístupů a na jejich základě vytvořených právních předpisů, jež upravují práva a povinnosti vězňů, resp. vězeňský režim včetně definice zákonných oprávnění příslušníků a zaměstnanců Vězeňské služby ČR. Druhým pohledem zkoumáme, zda a jak jsou tyto předpisy skutečně uplatňovány v praxi. V předkládaném příspěvku se pokusím užít oba tyto přístupy.

Co je to vězení?

Nejprve se však pokusme zamyslet nad tím, co je to vězení, jaké znaky jej charakterizují a jaké požadavky musí nezbytně splňovat, aby o něm ještě bylo možno mluvit jako o trestu. Řečeno bez obalu, je třeba zjistit, kam až může humanizace vězeňství zajít, aby stále bylo co humanizovat.

Vrátíme-li se o zhruba tři století zpět, ocitáme se v době zásadních společenských změn, jež ovlivnily nejen oblast lidských práv, politických svobod či organizace veřejné moci, ale rovněž náhled na uplatňování trestní odpovědnosti za porušení práva. V této době se zrodily nejen moderní konstituce definující vztah občana a státu, z jejichž odkazu dodnes čerpáme, ale také nové teorie trestání, skrze něž se prosazuje státní moc a dodržování právních povinností touto mocí ukládaných. Trestní právo v této době prošlo tak zásadní reformou, jejíž dosah dosud nebyl překonán.

Podstata této reformy spočívala jednak v položení základů spravedlivého procesu, kdy můžeme jmenovat např. postupné posilování nezávislosti justice, zavedení principu presumpce neviny či zajišťování práva na obhajobu, jednak v humanizaci při ukládání a výkonu trestů. Oba tyto směry pramenily z totožného zdroje, resp. popření inkvizičního procesu jako specifického nástroje, spojujícího v jediném okamžiku vyšetřování a zároveň trestání zločinů. Úsilí reformátorů bylo zejména zaměřeno na

odstranění nepochopitelné krutosti, nadměrného utrpení a zjevných excesů při trestání, jejichž klasickým příkladem byly veřejné popravy umučením.

V tomto okamžiku se začalo rodit vězeňství. Jako protipól upalování, čtvrcení, lámání těla v kole a dalších desítek různých neustále precizovaných praktik k oddálení smrti odsouzeného za současné maximalizace bolesti, jíž měl podstoupit. V tehdejší srovnání byl těžký žalář zpřísněný uzavřením ve tmavé kobce o chlebu a vodě bezpochyby humánním trestem.

Přísnost věznění, míra utrpení, kterou museli odsouzení snášet, byla v 18. a 19. století zapříčiněna především podmínkami výkonu trestu, které spočívaly ve špatném fyzickém a psychickém zacházení, nevhodných hygienických podmínkách apod. To se však jevilo spíše jako vedlejší produkt základního cíle, jímž bylo dosahování absolutní kontroly nad chováním odsouzených. Tomuto cíli se podřizovalo jednak vnější střežení vězňů (zdi, mříže atd.), jednak důsledný vnitřní režim zacházení (omezení pohybu a mluvení, rigorózní harmonogram činností apod.). Každé sebemenší porušení stanovených pravidel vedlo k okamžitému potrestání. Vězeň představoval pracovní sílu, jejíž povinností bylo splácet dluh společnosti. Věznění tedy bylo (a při zachování základních lidských práv stále má být) prostředkem k výchově pachatele prostřednictvím důsledného dodržování disciplíny. Nepřetržitý dozor v uzavřeném prostředí, pocit, že každé jednání je sledováno a může být sankcionováno, to je to skutečné zlo, které působí nepodmíněný trest odnětí svobody vězňům. To je charakteristický znak tohoto druhu trestu, který jej odlišuje od ostatních.

Jak již bylo konstatováno, věznění se stalo vůdčím druhem trestání namísto mučících útrap. Spojuje tak v sobě konec i začátek humanizace trestání. Na jednu stranu ukončilo nelidské zacházení v jedné formě, na druhou stranu umožnilo s odsouzenými zacházet nelidsky jinými způsoby. Proces humanizace se tak nezastavil, nýbrž naopak započal. Jak uvádí Foucault, „zdá se, jako kdyby 18. století vyvolalo krizi ekonomie trestání, a aby ji vyřešilo, navrhlo fundamentální zákon, že trest musí brát „humanitu“ jako „měřítko“, aniž by tomuto principu, považovanému přesto za nepřekročitelný, byl dán definitivní smysl.“² Nedefinovatelnost pojmů humanizace – humánní je klíčový problém, který provází trestní spravedlnost do současnosti.

Po stopách humanizace

V průběhu desetiletí, ba dokonce staletí, bylo ustupováno od různých vězeňských opatření, která byla označována jako nelidská, přičemž postupně se zlepšovala i úroveň hygienických podmínek věznic. Přestalo

² Foucault, M.: *Dohlížet a trestat*, Praha: Dauphin, 2000, 427 stran, ISBN 80-86019-96-9, str. 121

být užíváno nevětraných temných kobek, vězni již nebyli navíc svazováni řetězy, na cele měli k dispozici postel. Kobky, jejichž rozměry umožňovaly pouze stání a které měly jen otvory pro dýchání (tzv. svislé rakve), působily obdiv už jen v muzeu. Vězeňská práce přestávala být prostředkem vykořisťování odsouzených a stávala se nezastupitelným nástrojem převýchovy. Násilné excesy vězeňských dozorců byly eliminovány posílením práv vězňů. To vše je tzv. humanizace první generace, ochrana tělesné a duševní integrity a důstojnosti odsouzeného.

V pozdějších fázích, zejména v druhé polovině 20. století, však do procesu humanizace začaly být vkládány určité prvky, které jdou nad rámec pouhého zákazu zasahování do osobních a osobnostních práv vězňů. Na mezinárodní úrovni byla přijata řada smluv (např. Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému a ponižujícímu zacházení nebo trestání z roku 1984) či doporučení (např. Standardní minimální pravidla OSN pro zacházení s odsouzenými z roku 1955). Rezolucí Rady Evropy č. 5 z roku 1973 byla přijata tzv. Evropská vězeňská pravidla, která vycházejí ze zásady, že odnětí svobody je samo o sobě dostatečným trestem a pobyt ve vězení nemá být trestem navíc. Mezinárodně uznávaná vězeňská pravidla kladou důraz na respekt k základním lidským právům, na zajištění hygienických, zdravotních a sociálních potřeb. V zacházení s vězni má dominovat vzdělávání a resocializace. Evropská vězeňská pravidla byla revidována doporučeními Rady Evropy z roku 1987 a 2006.

Nejen výše uvedenými dokumenty, a následně jejich rozšiřujícím výkladem, jsou ustanovována stále nová oprávnění vězňů, která je v některých případech oproti osobám na svobodě spíše zvýhodňuje. Je kladen stále větší důraz na ochranu soukromí odsouzených (čl. 18.1 Evropských vězeňských pravidel z roku 2006), což může za určitých okolností omezovat možnost zachovávání disciplíny. V současnosti je také např. třeba odsouzeným zajistit dostatečné možnosti pro rekreační činnosti (čl. 27.3 Evropských vězeňských pravidel z roku 2006). Příkladem zmíněného rozšiřujícího výkladu je nutnost poskytovat zdravotní péči ve vyšší kvalitě, než jakou by mohli odsouzení dosáhnout na svobodě. Ze zprávy úřadu Veřejného ochránce práv vyplývá, že „základní principy obsažené např. v Evropských vězeňských pravidlech nebo i v Nařízení Generálního ředitelství VSČR č. 86/2007 vycházejí z toho, že stát tím, že určitou osobu zbavil svobody, převzal za ni do jisté míry zodpovědnost, mj. v tom, že jí bude poskytována řádná zdravotní péče, tu jistě nelze omezovat pouze na tzv. „neodkladnou“ nebo život „zachraňující“. Nedostatek finančních prostředků proto nemůže být důvodem odepření jiné než „neodkladné“ nebo dokonce „život zachraňující péče“.“³ Čl. 40.5 Evropských vězeňských pravidel však na druhou stranu výslovně uvádí, že pro vězně musí být zajišťovány veškeré „nezbytné“ lékařské, chirurgické a psychiatrické služby včetně služeb

³ zpráva Veřejného ochránce práv ČR z návštěvy zařízení ze dne 5.3.2010 sp.zn. 40/2009/NZ/JPK

dostupných na svobodě. Čl. 40.3 uvedeného dokumentu pak stanovuje, že vězni musí mít přístup ke zdravotnickým službám dostupným v zemi bez diskriminace z důvodu jejich právního postavení. Diskriminací je třeba chápat jak diskriminaci negativní, tak pozitivní.

Hlavním motivem těchto „humanizujících“ opatření druhé generace je zmírnění dopadu omezení osobní svobody a zabránění nástupu prizonizace, což má vést k plynulému začlenění odsouzeného do společnosti po jeho propuštění. Nutno však zdůraznit, že tato opatření mohou mít i protichůdné účinky. Jestliže zmírňují dopady uvěznění, pak nutně obecně snižují citelnost nepodmíněného trestu odnětí svobody. Dále je nutno vzít do úvahy, že mají-li odsouzení vězni ve výkonu trestu odnětí svobody více možností a prostředků k uspokojení svých potřeb, než jaké by měli na svobodě, pak tato situace může nežádoucí adaptaci na vězeňské prostředí spíše vyvolávat a zároveň tím zvyšovat riziko nepřizpůsobení se životu v reálných podmínkách po propuštění, což může vést k recidivám nežádoucích jednání.

Humanizace druhé generace vyplývá z důsledné aplikace relativní teorie trestání (trestá se, aby nebylo páčáno zlo - punitur, ne peccetur), která odmítá retributivní účinky trestu. Jak uvádí Černíková, „nápravné úsilí se v minulosti zaměřovalo na změnu osobnosti pachatele, na změnu jeho chování, usilovalo se o zabránění recidivě, mělo „odléčit“ sociální nemoc – kriminalitu a též jiné patologické charakteristiky, které se vyskytovaly v pozadí kriminálního chování. V současné době je předmětný obsah nápravného úsilí zaměřen na přispění k znovuoobnovení sociálně odpovědného chování (dle možností pachatele); odvíjí se od represivního, direktivního, manipulativního zacházení k zacházení, které je podněcující, které poskytuje možnosti rozvíjení chování sociálně kompetentnějšího s narůstající mírou sociální odpovědnosti, s uplatněním orientace na budoucnost.“⁴ Nelze se ubránit dojmu, že těmito argumenty je jinými slovy řečeno, netrestejme pachatele trestných činů, nýbrž jim ukažme, jaké možnosti mají jiní lidé na svobodě, které třeba oni nikdy mít nebudou. Černíková rovněž uvádí, že „svobodný člověk, aniž by si to uvědomoval, disponuje značnou sociální integritou. Je vázán v rodinných strukturách, buduje si pracovní a profesní kariéru, stýká se s lidmi, které má rád a kterým důvěřuje a může se na ně spolehnout. Rozpad sociální integrity je tvrdý a vede velmi často k pocitům vyvrženosti, odcizení a izolaci. Mnoho odsouzených propadá beznaději, depresi a zoufalství.“⁵ Nejsou tyto představy o pachatelích trestných činů, resp. vězňů, příliš ideální? Opravdu mají všichni pachatelé takto podnětné sociální zázemí, že uvěznění způsobí rozpad jejich sociální integrity? Odpověď na tyto otázky pravidelně

⁴ Černíková, V. et al: *Základy penologie pro policisty*, Praha: PA ČR, 2002, 148 stran, ISBN 80-7251-101-1, str. 39

⁵ tamtéž, str. 73

nacházím v citátu odsouzeného z věznice se zvýšenou ostrahou krátce před tím, než by měl být propuštěn: „Já nemůžu žít venku, tam je to horší než tady.“

Domnívám se, že základním a de facto jediným kritériem pro humanizaci vězeňství je zabránění krutému, nelidskému a ponižujícímu zacházení a trestání. Vodítkem k tomu, co má být za uvedená jednání považováno, mohou být rozsudky Evropského soudu pro lidská práva. Tento soud např. ve svém rozhodnutí Jalloh proti Německu (a v řadě dalších) konstatoval, že „zacházení je shledáno za „nelidské“, bylo-li předem promyšlené, trvalo po několik hodin bez přerušení a přivodilo buď skutečné ublížení na zdraví, nebo intenzivní fyzické a psychické utrpení. Zacházení je považováno za „ponižující“, pokud oběť pokořuje či snižuje, či u ní vyvolává pocity strachu, úzkosti a méněcennosti, jež zároveň mohou narušit její morální a fyzickou odolnost, anebo pokud donutí oběť k jednání v rozporu s její vůlí či přesvědčením. Jedním z dalších faktorů, které Soud bere v potaz při posuzování, zdali je zacházení „ponižující“ ve smyslu čl. 3 (Evropské úmluvy o lidských právech), je otázka, zdali je jeho cílem pokořit a ponižit dotčenou osobu, ačkoliv absence takového úmyslu nezvratně nevylučuje shledání porušení č. 3. Aby určitý trest či zacházení mohlo být označeno za „nelidské“ nebo „ponižující“, utrpení nebo pokoření musí v každém případě jít nad rámec toho, co je neodmyslitelně spjata s legitimním zacházením nebo trestem.“

Zejména poslední podmínka, dle mého názoru, jinými slovy říká, jestliže jsou specifická omezení charakteristickými znaky výkonu určitého trestu, pak se nemůže jednat o zacházení porušující základní lidská práva a svobody. Pokud jsou tedy charakteristickými znaky výkonu trestu odnětí svobody nutnost kontroly chování odsouzených, dodržování disciplíny a izolace kriminálně narušených jedinců v uzavřeném prostředí, pak tlak na ochranu jejich soukromí, omezování zákonného užívání donucovacích prostředků či omezování kvantity vnějšího střežení věznic jsou opatření v rozporu s podstatou tohoto trestu. Pokud je aplikace těchto opatření případně argumentována ochrannou základních lidských práv, pak by muselo být řečeno, že trest vězení je v rozporu s těmito právy jako celek.

Výkon trestu pohledem jeho protagonistů

Při svých návštěvách věznic jsem se v posledních letech zaměřoval na zodpovězení otázky, jak odsouzení své uvěznění vnímají, resp. jak citelně na jejich osobu konkrétní omezení dopadají. Měl jsem možnost diskutovat jak se zaměstnanci Vězeňské služby ČR, tak se samotnými odsouzenými. Pokusím se nyní o sdělení některých postřehů.

Po dobu trvání výkonu trestu odnětí svobody působí na odsouzené celá řada vlivů. Programy zacházení, hygienické podmínky, chování personálu věznice a mnoho dalších faktorů je podrobena neustálé vnější i vnitřní kontrole, aby se zabránilo špatnému zacházení s vězni. To, jestli je určité

zacházení pro vězně nepříjemné, příp. jim působí újmu, posuzují kontrolní orgány mnohdy svými vlastními měřítky. Foucault tento přístup pregnantně popsal, když uvedl: „Formulace principu, že trestání musí zůstat „humánní“, je u reformátorů vyjádřeno první osobou. Jako kdyby se senzibilita vyjadřovala přímo tím, kdo mluví; jako kdyby tělo filozofa či teoretika vstoupilo mezi náruživost kata a popravovaného, aby prosazovalo vlastní zákon a vnutilo jej nakonec celé ekonomii trestání.“⁶ Ačkoli hovořil o praxi 18. století, jak vidno, přístup se příliš nezměnil. Stále jsou v kontrolních zprávách pronášeny některé obecné výroky, jak je to či ono opatření ponižující a nelidské, aniž by tyto zprávy např. obsahovaly údaje, kolik odsouzených se setkalo se špatným zacházením a v čem spatřují jeho ponižující charakter. Nezřídka se dokonce objevují i konstatování, že ačkoli se při kontrolních návštěvách žádné špatné zacházení nepotvrdilo, neznamená to prý, že k němu nedochází.

Díky mým vlastním šetřením, které jsem provedl na podzim roku 2008 formou dotazníkového průzkumu u 802 odsouzených ve věznicích a vazebních věznicích na severní Moravě, kdy byla respondentům mj. položena otázka, jaká omezení či opatření ve výkonu trestu odnětí svobody považují za nepříjemná, mohu konstatovat, že odsouzení jako nepříjemné nejvíce vnímají nedostatek soukromí (soužití s dalšími odsouzenými na omezeném prostoru, svlékání při osobních prohlídkách, odposlech telefonu), poté nedostatečné hygienické podmínky (sprchování jen ve vymezeném čase, společné toalety), málo aktivit, vycházek, peněz a balíčků, prověrky početního stavu, dodržování stanoveného řádu, omezení kontaktu s osobami na svobodě. Ani jeden odsouzený jako nepříjemný důsledek uvěznění neuvedl šikanu (ať už ze strany dozorců nebo ostatních odsouzených), fyzická zranění, psychické útrapy, nedostatečnou lékařskou péči, hlad apod. Odsouzení si stěžují na opatření, která nelze od výkonu trestu odnětí svobody oddělit. Na důsledky plynoucí z prostého faktu, že je větší množství osob umístěno na relativně malém prostoru bez možnosti tento prostor opustit. Na důsledky, které jsou bezprostředně způsobovány nutností dohlížet, střežit a kontrolovat chování vězňů.

Ač jde o esenciální součást trestu odnětí svobody, odsouzení si přesto na výše zmíněné nedostatky stěžují. Stěžují si jak v rámci interního postupu uvnitř věznice, tak u ostatních kontrolních orgánů. Předmětem stížností bývají mnohdy absurdní skutečnosti, např. vězeň z okna své cely nevidí stromy, na vězeňském bloku je odsouzeným k dispozici pouze jeden vaříč na vodu, na oknech jsou mříže apod. Podávání stížností se pro řadu vězňů stalo jakousi šachovou hrou, díky níž chtějí dosáhnout svých požadavků. Ne, že by jimi dosáhli vysazení stromu před svou cely, ale mohou pro administrativní zátěž při jejich vyřizování vést k demotivaci vychovatelů či dozorců ukládat a vymáhat povinnosti v případech, kde by to bylo žádoucí.

⁶ Foucault, M.: *Dohlížet a trestat*, Praha: Dauphin, 2000, 427 stran, ISBN 80-86019-96-9, str. 142

Sami dozorcí přiznávají, že donutit vězně, aby si ustlal postel, je někdy nadlidský úkol. Předmětem stížností je mnohdy i to, že odsouzený byl v jiné věznici zvyklý na určité výhody a po přeložení do věznice jiné mu již poskytovány nejsou.

Vychovatelé jedné z navštívených věznic mi při rozhovoru sdělili, že určitou nepsanou politikou pro zacházení s vězni je snaha o jejich spokojenost, což někdy vede ke kuriózním situacím. Věznice vypíše projekt na realizaci vzdělávacích a kulturních aktivit odsouzených, na což získá prostředky ze státního rozpočtu, a uspořádá pro vězně návštěvu zoologické zahrady. K vychovateli, který odsouzené na výletě doprovázel, následně přijde jeho syn a žádá jej o peníze, neboť se školou půjdou do muzea. V jiném případě odsouzený požádal vychovatele, aby k němu zašel, neboť má nějaký problém. Vychovatel přišel k odsouzenému na celu s tím, že si udělal čas a může se mu věnovat. Odsouzený ležel na posteli a odvětil: „Vy jste tady tak brzo? Já jsem vás nečekal. Nechcete se stavit později?“ Jedná se o motivující a podnětné zacházení s odsouzenými, které je vede k řádnému způsobu života, nebo o určitou formu hýčkáni? Interně mezi zaměstnanci Vězeňské služby ČR se pro uvedený jev začíná užívat pojem zneschopnění či zneschopňování vězňů. Zatímco na svobodě by jakákoli osoba musela vynaložit velké úsilí a mnohdy nemalé finanční náklady na zajištění různých potřeb, ve výkonu trestu odnětí svobody jsou vězňům tyto potřeby zajišťovány, a to často i proti jejich vůli.

Dovolím si ještě krátkou poznámku o prvotní fázi uvěznění. Obecně lze konstatovat, že nejtvrdí dopady na odsouzeného má právě počáteční fáze uvěznění, a to zejména při prvním uvěznění, přičemž následně se vnímání citelnosti postupně oslabuje. Jedná se o tzv. šok z uvěznění. Dotazem na zaměstnance nástupních věznic, kde odsouzení vykonávají trest asi měsíc po svém nástupu do výkonu trestu, jsem zjistil, že tento šok z uvěznění probíhá zhruba u 5 – 10% odsouzených a trvá zpravidla 2 až 3 dny, v individuálních případech nejdéle 1 až 2 týdny. V řadě případů se v této době dostavují abstinenci příznaky (dle zjištění věznice je téměř 50% testů při kontrolních vyšetřeních pozitivní na přítomnost návykových látek). Z uvedeného je patrné, že 9 z 10 odsouzených v současnosti vůbec neprojevuje vnější známky chování, které by bylo možno charakterizovat jako šok z uvěznění, u zbytku odsouzených tento stav trvá, ve vztahu k celkové době uvěznění, po zanedbatelnou dobu.

Boot Camps

Jako modelový příklad, na nějž je možno poukázat jako na kontrast vůči režimu výkonu trestu odnětí svobody v České republice, byly vybrány americké boot camps. Uvedené modely můžeme porovnávat z celé řady různých hledisek. V tomto příspěvku se budu především zabývat otázkou, zda jednoznačně přísnější a náročnější režim boot camps odporuje základním lidským právům či nikoli.

„V dnešní době nárůstu kriminality, přeplněnosti věznic a zvýšeného počtu recidivujících pachatelů se představitelé trestní justice vypořádávají s vážnými problémy, jak nalézt inovační řešení. Snaha o nalezení řešení uvedených problémů vyústila ve vytvoření zajímavých výchovných programů, o nichž se U.S. Bureau of Prisons domnívá, že by mohly představovat efektivní metodu převýchovy prvotrestaných pachatelů. Shock incarceration program, také známý jako boot camp, je vězeňský program založený na principu tradičních vojenských boot camps. Tento program, jenž se v nápravném systému některých amerických států objevil koncem 80. let minulého století, vystavuje vězně dennímu režimu tuhé disciplíny, práce, fyzického tréninku a vojenského drilu. Některé programy navíc zahrnují poradenství pro osoby zneužívající návykové látky a základní a střední vzdělání pro dospělé.“⁷ Těžiště nápravného působení tak u těchto programů není v pouhém vytváření podmínek pro seberealizaci, nýbrž v působení skutečné újmy odsouzeným, ať už fyzické či psychické. Toto působení pak doprovází vzdělávací a resocializační programy, které poskytnou odsouzeným možnost získat znalosti a dovednosti pro řádné uplatnění ve společnosti po propuštění z věznic.

Shock incarceration programs však nejsou určeny pro všechny odsouzené. Kritéria jsou nastavena poměrně restriktivně. „Existuje šest základních požadavků, které musí všichni účastníci programu boot camps splnit. Odsouzený by měl vykonávat trest ve výměře mezi 12 až 30 měsíci, vykonávat první trest ve věznici, přičemž je možno připustit dřívější krátkodobé uvěznění. Rovněž by měl dobrovolně souhlasit s účastí na programu. Na druhou stranu by odsouzený neměl představovat bezpečnostní rizika, být starší 35-ti let a mít jakákoli zdravotní omezení.“⁸ Zatímco věková a zdravotní omezení jsou zcela pochopitelná, zůstává otázkou podstata dobrovolné účasti na tomto programu. Osobně se domnívám, že možnost volby vylučuje, aby odsouzený chápal daný režim jako trest.

Srovnajme také časový rozvrh dne. „Budíček je v 5.00, po němž následuje prověrka početního stavu a 30-ti minutový fyzický trénink. V 6.45 probíhá snídaně a kontrola ubytovacích prostor. V 8.00 musí vězni „pochodovat“ k určenému zaměstnání, vzdělávacím či poradenským aktivitám, které jsou v 9.15 na 15 minut přerušeny vojenským drilem. Ve 12.00 započne zdravotní přestávka s obědem do 13.00, kdy vězni pokračují v pracovních, vzdělávacích a poradenských aktivitách. V 16.30 následuje fyzický trénink vojenského typu a v 17.30 večere. Po 18.30 dále pokračují pracovní a společné aktivity. Na 20.40 připadá konec pracovního dne a prověrka početního stavu. Ve 22.00 se zhasínají světla. V neděli a ve svátky je možno časový rozvrh uvolnit a umožnit odsouzeným osobní telefonické hovory,

⁷ přeloženo z Klein-Saffran, J. et al: Boot Camp for Prisoners, FBI Law Enforcement Bulletin č.10, 1993, dostupné na WWW http://www.bop.gov/news/research_projects/published_reports/gen_program_eval/oreprbootcamp.pdf

⁸ tamtéž

využití duchovních služeb a osobního volna. Sledování televize a poslech rozhlasu je zcela vyloučen.“⁹

V prostředí České republiky si lze jen stěží představit, jak se odsouzení podrobují vojenskému drilu, jak pracovní přestávky vyplňují náročným fyzickým cvičením, jak během výkonu trestu nesledují televizi. Stačí nahlédnout do některých vnitřních řádů věznic a zjistíme, že v III. přístupné skupině vnitřní diferenciaci, která je určena pro vězně řádně neplnící své povinnosti, kázeňsky trestané, nepřizpůsobivé apod., mohou tito odsouzení sledovat televizi do 22.00 hodin. Byla by tedy opatření po vzoru boot camps v našich podmínkách prohlášena jako za omezující základní lidská práva a svobody, příp. za kruté, nelidské a ponižující zacházení?

Základní lidská práva jsou právy základními, protože patří všem fyzickým osobám bez ohledu na jejich zaměstnání, právní postavení apod. Jestliže tedy vojenský dril neporušuje základní lidská práva vojáka, nemůže stejné zacházení porušovat práva vězně. Jestliže nemajetné osoby na svobodě nemohou sledovat televizi, protože ji nemají, nebo jim dodavatel elektrické energie přestal poskytovat služby, což zatím není považováno za porušení lidských práv, nemůže existovat právní nárok, natož morální, aby ji odsouzený v boot camp či v III. přístupné skupině vnitřní diferenciaci sledovat mohl. Jestliže neodporuje Listině základních práv a svobod, aby podmínky zdravotního pojištění a finanční prostředky osoby na svobodě znemožnili provedení nadstandardního zdravotnického zákroku či jiné léčby této osobě, pak takový přístup nemůže porušovat ani práva vězňů. Řada odsouzených v rámci mého výzkumu do dotazníků napsala, že jim vadí nedostatek aktivit, sportovního vyžití a vycházek. Vzbuzuje to ve mně pocit, že se nudí. Shock incarceration program by tak možná uvítali.

Závěr

Nerad bych, aby byl můj příspěvek chápán jako prosba za návrat k mučení či podobnému jednání. Není tomu tak. Zcela chápu a prosazuji humanizaci trestání v její prvotní formě, jež se snaží odstranit kruté, ponižující a nelidské zacházení s odsouzenými. Mé obavy však pramení z pocitu, že se humanizace rozšiřuje za své hranice. Jejím jménem jsou ospravedlňována opatření, která zcela odstraňují trestající účinky. V současnosti není zřejmé, zda je pro některé odsouzené uložený „trest“ újmou nebo odměnou. Ačkoli se lze již dnes nechat inspirovat různými opatřeními, která by naše vězeňství zpřísnila, zůstávám realistou a chápu, že pro ně ještě nenadešel čas. Na druhou stranu však pevně věřím, že pojem humanizace přestaneme zneužívat a některé současné trendy zbrzdíme nebo dokonce zastavíme. Mohlo by totiž dojít k tomu, že pachatele trestných činů nebude čím trestat.

⁹ přeloženo z Klein-Saffran, J. et al: Boot Camp for Prisoners, FBI Law Enforcement Bulletin č.10, 1993, dostupné na WWW http://www.bop.gov/news/research_projects/published_reports/gen_program_eval/oreprbootcamp.pdf

Literature:

- Darrow, C.: How to Pick A Jury, in: Kuklík, J.; Selternich, R.: Dějiny anglo-amerického práva, Praha: Linde Praha, a.s., 2007, 879 stran, ISBN 978-80-7201-688-4
- Foucault, M.: Dohlížet a trestat, Praha: Dauphin, 2000, 427 stran, ISBN 80-86019-96-9
- Klein-Saffran, J. et al: Boot Camp for Prisoners, FBI Law Enforcement Bulletin č.10, 1993, dostupné na WWW http://www.bop.gov/news/research_projects/published_reports/gen_program_eval/oreprbootcamp.pdf
- zpráva Veřejného ochránce práv ČR z návštěvy zařízení ze dne 5.3.2010 sp.zn. 40/2009/NZ/JPK
- Černíková, V. et al: Základy penologie pro policisty, Praha: PA ČR, 2002, 148 stran, ISBN 80-7251-101-1

Contact – email

pleva@osz.bru.justice.cz